

بررسے تطبیقے اندیشہ ہاگے ابن عربے و فخرالدین عراقے

مؤلفان

دکتر زهرا غریب حسینی نژاد کاخ
"عضو هیأت علمی دانشگاه ولی عصر رفسنجان"

دکتر محمد صادق بصیری
"عضو هیأت علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان"

انتشارات آوای نور

تهران-۱۳۹۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سرشناسه	: غریب حسینی، زهرا، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی تطبیقی اندیشه‌های ابن عربی و فخرالدین عراقی / مولفان زهرا غریب حسینی، نژاد کاخ، محمدصادق بصیری.
مشخصات نشر	: تهران : آوای نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۸ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۲۴۲-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاینامه.
موضوع	: ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: Criticism and Interpretation Ibn al - Arabi
موضوع	: عراقی، ابراهیم بن بزرگمهر، ۶۱۰ - ۶۸۸ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: Criticism and interpretation -- Eragi, Ebrahim ibn Bozorgmehr
موضوع	: ادبیات تطبیقی -- عربی و فارسی
موضوع	: Persian Comparative literature -- Arabic and
موضوع	: ادبیات تطبیقی -- فارسی و عربی
موضوع	: Arabic Comparative literature -- Persian and
موضوع	: عرفان -- مطالعات تطبیقی
موضوع	: studies Mysticism -- Comparative
شناسه افزوده	: بصیری، محمدصادق، ۱۳۳۸ -
رده بندی کنگره	: PJA ۲۰۸۱ ۱۳۹۵ ۴ / ف
رده بندی دیویی	: ۷۰۹/۸۹۲

تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری،
پلاک ۹۹، طبقه دوم تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ / نمایر: ۶۶۴۸۰۸۸۲

بررسی تطبیقی اندیشه‌های ابن عربی و فخرالدین عراقی

تالیف: دکتر زهرا غریب حسینی نژاد کاخ - دکتر محمد صادق بصیری

ناشر: انتشارات آوای نور

صفحه آرا: منیرالسادات حسینی

چاپ: اول ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۲۴۲-۶

قیمت ۱۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار
۹	فصل اول: کلیات
۹	درآمد
۹	ادبیات تطبیقی
۱۲	فخرالدین عراقی
۱۸	ابن عربی
۲۳	عرفان نظری
۲۹	فصل دوم: چینش نظام هستی
۲۹	درآمد
۲۹	مسأله اول: تجلی و ظهور
۲۹	مقام ذات
۳۱	مسأله دوم: تشکیک در ظهور
۳۱	مسأله سوم: نفس رحمانی
۳۳	تعینات
۳۶	مقام احدیت
۳۷	مقام واحدیت
۴۳	کاربرد ساقی، می و ساغر
۴۵	کاربرد عشق، عاشق و معشوق
۴۷	کاربرد آینه
۴۸	تعینات خلقی
۴۸	عالم عقل
۴۹	عقل اول یا قلم اعلا
۵۱	نفس کلی یا لوح محفوظ
۵۳	هباء و هیولا
۵۷	عالم مثال یا خیال منفصل
۵۸	برزخ
۵۹	خیال
۵۹	خلق مدام
۶۶	مکاشفه

۶۸	انواع مکاشفه
۸۵	عالم ماده
۸۸	حقیقت محمدی و اسم اعظم
۹۰	نبوت
۹۵	تشبیه و تنزیه
۹۹	ربوبیت
۱۰۲	ولایت
۱۱۱	فصل سوم: عشق در عرفان نظری
۱۱۱	درآمد
۱۱۶	انواع و مراتب و درجات عشق
۱۲۰	حبّ الهی
۱۲۳	حرکت حبّی و قدمت عشق
۱۳۰	سریان عشق
۱۳۵	حُبّ روحانی
۱۳۵	حُبّ طبیعی
۱۴۱	مکتب جمال
۱۴۱	زیبایی موجب عشق است
۱۴۳	انسان کامل‌ترین جلوه‌ی حق و بایسته و شایسته‌ی عشق‌ورزی
۱۵۰	وحدت وجود در عالم
۱۵۷	تثلیث
۱۶۵	تصویر ذهنی معشوق
۱۷۲	مذهب عشق
۱۷۶	تأویل
۱۸۹	کتابنامه‌ی فارسی
۱۹۶	کتابنامه‌ی عربی
۱۹۷	مقاله‌ها
۱۹۹	پیوست

پیشگفتار

سابقه‌ی ارتباط و تبادل فرهنگی ایران و عرب، به دوران پیش از اسلام می‌رسد. با ظهور اسلام این پیوند فرهنگی استحکام عمیق‌تری یافت. یکی از جریان‌های پویای معارف بشری به ویژه دین مبین اسلام، عرفان است که مسائل و مباحث مربوط به آن از آغاز اسلام، در بین مسلمانان گسترش چشمگیری داشت. عرفان اسلامی در همه ابعادش به واژگان و اصطلاحات خاص آراسته شده است که پژوهشگر عرفان اسلامی بدون آشنایی با آنها، نمی‌تواند به پژوهش و تحقیق اقدام نماید. محیی الدین ابن عربی، عارف بزرگ قرن هفتم و بنیان‌گذار علم عرفان نظری، در شیوه‌ی بیان و نحوه‌ی تحقیق در مبانی و اساس عرفان تحولی به‌وجود آورد. وی پس از فراگیری معارف زمان خود، آثار بسیار ارزنده‌ای از خود به یادگار گذاشت. آراء و اندیشه‌های وی بلافاصله پس از انتشار مورد توجه و اهتمام عارفان متعددی قرار گرفت و جریان‌های گوناگون عرفان عملی و نظری را تحت تأثیر خود قرار داد و سالیان متمادی استادان ماهر و اکابر فن به شرح مفاهیم اصلی عرفان نظری موجود در آثار او مشغول بودند. گروه بی‌شماری نیز در داخل ایران به شرح و ترویج اندیشه‌های ابن عربی پرداختند. تولید چنین جریانی در ادب فارسی از سویی سبب غنای بیشتر محتوای ادب ایران زمین گشت و از سوی دیگر باعث تلطیف و صیقل یافتن اصطلاحات مبهم و پیچیده عرفانی شد. از طلایه داران طالب معرفت؛ می‌توان به فخرالدین عراقی اشاره نمود. او با ذوق و شوق فراوان در اصول فکر و معارف عرفان، به تفکر و تأمل پرداخت و با مهارت و استادی بی‌نظیری توانست اصول اساسی عرفان ابن عربی را به نظم و نثر پارسی درآورده، در اختیار پارسی‌گویان قرار دهد. مفاهیمی که با اصطلاحات شاعرانه‌ی خاص عراقی، وارد عرصه ادبیات فارسی می‌شد، به الگویی مبدل گشت که تأثیرش در آثار بعدی نمایان است. به سبب اینکه متون ادب فارسی، که یک سرمایه بزرگ ملی ماست سرشار از اصطلاحات شاعرانه-عارفانه گشته است، آشنایی علمی و دقیق با نمونه‌های دلپذیری مانند آثار فخرالدین عراقی، می‌تواند چراغ راه ما باشد.

چگونگی چینش نظام هستی و سنت عشق از مهم‌ترین مسائل مطرح شده در اندیشه‌های ابن عربی و فخرالدین عراقی است. وی گاه با بیان علمی دقیق و گاه در قالب تعبیرهای شاعرانه، به تحلیل و ترویج این مباحث فلسفی و عرفانی ابن عربی پرداخته است. در این میان، گاه اندیشه‌های وی با ابن عربی تطابق کامل دارد و گاه توأم با نوآوری است که در نتیجه تجربه عرفانه خود عراقی و در نتیجه کشف و شهود به آنها دست یافته است. نویسنده امیدوار است با تطبیق اصالت‌های شاعرانه فخرالدین عراقی با

نظریه‌های فلسفی - عرفانی ابن عربی قادر باشد مفاهیم و اصطلاحات شاعرانه - عارفانه را در اختیار تمامی پژوهشگران و دوست داران ادبیات و عرفان اسلامی و مراکز علمی - آموزشی در حوزه علوم انسانی قرار دهد.

از آنجا که مبنای کار تحلیل و توصیف است و نوع تحقیق کتابخانه‌ای است و محقق با استفاده از عقل، منطق و غور و اندیشه؛ اسناد، مدارک و اطلاعات را مورد بررسی، تجزیه و تحلیل کیفی قرار داده، با استفاده از روش سندکاوی و با بهره‌گیری از فنون تحلیل محتوا به بررسی تطبیقی گزاره‌ها و اندیشه‌های بنیادین عرفانی را - که محور پاره‌ای از اندیشه‌های دیگر است - می‌پردازد و قلمروهایی چون هستی‌شناختی، عشق و زیبایی، اعیان ثابت، تجلی، انسان کامل و وحدت وجود و... را مورد بررسی قرار می‌دهد. در اینجا برخورد واجب می‌دانم از استاد محترم و دانشمند ارجمند، جناب آقای دکتر محمد صادق بصیری سپاسگزاری کنم که در حل مشکلات متن کریمانه و با دقت کم‌نظیر و صبر و حوصله قابل تقدیر خود، اینجانب را راهنمایی فرمودند و از آغاز این پژوهش که رساله دکتری اینجانب در دانشگاه شهید باهنر کرمان بود تا لحظه تدوین مطالب به صورت کتاب، توفیق زانو زدن در محضرشان نصیبم گشته است.

آقایان دکتر محمد رضا صرفی و دکتر حمید جعفری و حجه الاسلام علی فضلی نیز با صرف وقت و دقت تحسین برانگیز در مواضع و موارد مختلف راهنمایی و اظهار نظر کرده‌اند که می‌باید از ایشان سپاسگزار باشم. همچنین بسیار سپاس گزارم از معلمان و استادان بزرگوار که بازوی یاری رسانم به هنگام نیاز، تکیه‌گاه مشکلاتم و مشاور خیرخواهم در لحظات تردید و ابهام بوده‌اند و با امتنان و سپاس از پدر و مادر و همسر مهربانم که همواره دوستان خوب، همدم تنهایی‌ها و شریک غم‌ها و شادی‌هایم بوده‌اند، گل‌واژه‌های پندآموزشان را توشه‌ی راه زندگانی‌ام قرار داده‌ام، پاسشان می‌دارم و تبسم محبت را با نگاهی سرشار از سپاس تقدیمشان می‌کنم.

سرانجام باید ممنون جناب آقای میرحسینی مدیر انتشارات آوای نور، باشیم که کتاب را چنان که در دست خوانندگان است، منتشر ساختند.

برای آنکه بدین پیشگفتار حسن ختامی بخشیده باشم، به ابیاتی از فخر الدین عراقی اکتفا می‌نماییم؛

عشق شوری در نهاد ما نهاد
جان ما را در کف غوغا نهاد
گفت و گویی در زبان ما فکند
جست و جویی در نهاد ما نهاد

